

SLAVONIAI LELETEK.

Boynychich Ivántól.

I. AZ ESZÉKI RÉGISÉGGYŰJTEMÉNYEK.

Hazánk déli részében, a Dráva torkolatánál, ott hol ma Slavonia fővárosa Eszék fekszik, a római imperatorok idejében egy nagy város terült el, a pannoniai limes nevezetes védpontja, Aelia Mursa. Hadrianus által a Colonia rangjával megadományozva emelkedett ezen város a későbbi császárok alatt virágzásának tetőpontjára. Petovio-, Siscia- és Sirmiumba vezető utak által a nevezetes alsó-dunai úthálózattal összekötve, lett Mursa Alsó-Pannonia kereskedelmének központja, és a római műveltség és cultura valószínűleg igen korán tudott magának itt érvényt szerezni.

És valóban a fennmaradt emlékek hangosan szólnak a colonia nagyságáról. Már századok óta találhatunk ugyanis Eszéken évenként számtalan római emlékek, melyek eddig vagy a külföldre kerültek, hol most a múzeumokba szépségük és ritkaságuk miatt előkelő helyet foglalnak el, vagy magángyűjtők birtokában jutottak, vagy végre a barbár utódok kegyeletlenségének áldozatául estek.*

Most végre remélhetni, hogy mind ez megváltozik. A múlt év július havában ugyanis egy Eszéki polgár, Sedlakovich Ferencz, meglehetősen nagy érem- és fegyvergyűjteményét azon föltétel alatt ajándékozta Eszék városának, hogy egy létesülendő múzeum alapját képezze, melynek feladata lesz a városban és környékén talált régiségeket az utókorak fönntartani.

Ezen új múzeum a városház egyik termében helyeztetett el, és előleges rendezésével Kodrics Endre, gymnasiumi tanár, és e sorok írója bizattak meg. Kodrics tanár úr később a múzeum örének is választatott, és nevezetes azon körülmény, hogy ő országunkban az első vidéki múzeumőr, kinek hivatala fizetéssel van összekötve.

A múzeum jelenleg a látogatóra meglehetősen jó benyomást tesz.

A gyűjteményt azon bronzkori tárgyak nyitják meg, melyeket tavál az Eszék közepén fekvő Ténye nevű helységben szántás közben találtak. Van ezek közt két szép szironynyal bevont sarló, négy nyílt, rovatokkal díszített karperecz, egy tokos szekercze, egy gyilok, továbbá négy különböző nagyságú lándzsahegy, melyek közül egy rendkívül szép szironynyal van borítva.**

* A legtöbb római régiség találtatott Eszéken 1773—1777-ben, midőn az országút Eszékről Dárdára építettett, mely célra az építkezési anyagot a még akkor meglevő római építmények romjaiból vették. Salagi, de statu eccl. pannon. 1778. lib. III. pag. 112., és Katanchich, de columna millaria etc. pag. 87 et 94.

** A tényei lelet nagyrésze a zágrábi muzeumba került.

A kőkorszakból gyűjteményünk semmit sem bir; ámbár Eszéken ezen korból is találtak tárgyak, mert Kramer Emil, nyugalmazott őrnagy gyűjteményében láttam kettőt azon átfűrt agyaggulák közül, melyeket eddig hálósúlyoknak tartottak, továbbá különféle ezírozott edénydarabokat, melyeket mind Eszéken találtak.

A római gyűjtemény azon ténnyel szemben, hogy Mursa nagy római város volt, aránylag kicsiny. A dísz tárgyak csoportjából van itt egy kis aranygyűrű s több camea és intaglio, mely utóbbiak közül azonban csak kettő találtatott Eszéken, a többit a muzeum alapítója Bécsben vette.

Bronzból van egy 16 cmtrnyi nagyságu szép szironynyal borított kanál, több kules, egy 13 cmtrnyi hajtű és egy igen csinos mécs.

A nagy számban előforduló agyagmécseken a következő bélyegeket láttam.

1. C · A · S	A betűk nagysága	0.006.
2. FORTIS	»	0.004.
3. IEGIDI	»	0.004.
4. L · NARI ·	»	0.005.
5. MIA	»	0.007.

Az említetteken kívül van itt még három római agyagedény, három jól fönntartott üvegese,* üveg- és kőgyöngyök, csonttük, mozaik töredékek, egy téglatöredék következő bélyeggel:

1 ◊ M A bélyeg magass.: 0.032; betűk: 0.028.

továbbá számtalan pisquit alakú és hatszögletes padlattégla, és végre terra sigillatából készült edényeknek töredékei, melyeken ezen bélyegek fordulnak elő:

1. PAVLIM

A betűk magass.: 0.003; az egész bélyeg magass.: 0.004; a bélyeg hossza 0.022.

2. IVSTI betűk 0.002; bélyeg magass. 0.0025; bélyeg hossza 0.016.

3. CVAT . . . ? betűk 0.002; bélyeg magass. 0.003.

A múzeumban levő két római felirásos kő alább leiratik.

A római gyűjteményhez tartozik még mintegy ezer darab legnagyobb részt Eszéken talált római érem. Ezek közt csak négy köztársasági és pedig Antonius-féle legioi érem, a többi mind császári, és pedig Tiberius Claudius-tól Gratianusig majdnem minden császár van képviselve. Legjobban képviselve a későbbi császárok érmei Claudius Gothicustól Gratianusig. Costantinus és utódainak érmei többnyire sisciai veretűek, mi Sisciának Mursához közel való fekvése által könnyen magyarázható. Nagy számúak a Moesia Superiorban feküdt Colonia Viminacium érmei.

Az említett római tárgyak többnyire Eszék egyik külvárosában az u. n. alsóvárosban (Dolnji-grad) találtattak.

A múzeumban ó-görög érmek is vannak, ezek közt azonban csak a Dyrrhachiumbeliek találtattak Eszéken, a többiek Egger bécsi üzletéből valók, és többnyire rozsul vannak fönntartva. — Byzanti érem nagyon kevés van; barbár egy sincs.

* U. n. lacrimatoriumok.

A közép- és újkori gyűjteményben érdekesek a fegyverek, melyek a múzeumi terem falait díszítik. Van ezek közt többnemű régi puská, kard, handzsár, lándzsa, tegez és nyíl, többféle sisak, puskaportartó stb. Különösen szépek az arannyal és ezüsttel dúsgazdagon díszített keleti fegyverek, és egy gyilkos gyönyörű renaissance-korú díszítményekkel ellátott elefántesont hüvelylyel, melyen a Bourbonok lilomos címere látható.

Említésre méltók még a horvát nemzeti ékszerek, multszázadbeli porcellánedények, ólomkancsók stb.

A közép- és újkorból van még egy körülbelül kétezer darabból álló éremgyűjtemény. Ezek többnyire emlékérmek Európa minden országából. A többi közt találhatik itt az I. Napoleon emlékére vert érmek teljes sorozata.—Magyar és osztrák érmek is nagy számmal vannak.

Ez az eszéki városi múzeum rövid átnézete, a mennyire azt Eszéken való rövid tartózkodásom ideje alatt összeállíthattam. Talán nyílik máskor alkalom ezen gyűjteményt részletesebben leírni.

A múzeumon kívül van még Eszéken három magángyűjtemény: Kramer Emil, nyugalmazott őrnagyé; Dr. Kern, lippiki fürdőorvosé; és Zucker M. eszéki mérnöké. E három gyűjtemény legnagyobb részt Eszéken talált római érmekből áll. Nevezetes egy Zucker úr gyűjteményében levő Alexander Severus-féle nagy bronzmedaillon, melyet tavali csatornaépítés alkalmával találtak és mely a «Wiener Numism. Zeitung» tavali füzetének egyikében körülményesen van leírva.

Kramer őrnagy gyűjteményében vannak a többiek közt római téglák ezen föliratokkal:

1. COH · VII · BR olvasás: COHortis VII. BReucorum.
A bélyeg magassága: 0.032; szélessége 0.135; a betűk magass. 0.017.
2. >CAE ◊ N< olvasás: CAESaris Nostri.
A bélyeg magass. 0.034; széless. 0.108; betűk 0.023.
3. LEG · VI · H olvasás: LEGionis VI. Hispanicae.
A bélyeg magassága 0.03; széless. 0.12; betűk 0.018.
4. VIH olvasás: legionis VI. Hispanicae.
A bélyegmagass. 0.02; széless. 0.075; betűk 0.016.
5. >IMP · HAD< olvasás: IMPeratoris HADriani.
A bélyeg magass. 0.032; széless. 0.09; betűk 0.015.

Hadrián volt Mursa alapítója (V. Mommsen Corp. Inscript. n. 3279. et n. 3280); e téglá tehát a város legrégibb korából való.

6. IMP olvasás: IMPeratoris.
A bélyeg magass. 0.03; széless. 0.08; betűk 0.02.

E téglák mind az eszéki alsóvárosban találtattak. — Kramer gyűjteményében van még egy ülő, tunicába öltözött, balra néző római matrónának fehér márványból készített 2 láb magasságú szobra. A nő előtt egy gyermek állott, melynek azonban csak lábai vannak meg. A szobor alján különféle díszítmények látszanak. Az egész talán valami szebb sírkő felső része volt.

Én magam vettem Eszéken a múlt évben, részint a magy. nemz. múzeum régiség-tára, részint saját gyűjteményem számára következő római tárgyakat:

Egy bronzból készített, fekvő oroszlányt ábrázoló, 0.085 hosszúságú és 0.045 magasságú sisakdísz; egy 0.07 magasságú és 0.045 szélességű bronzból öntött szép bika-fejet nyitott szájjal, mely talán valamely edény öntőkéjeül szolgált; továbbá egy kis bronz-harangot, egy kulcsot és egy kis bronzsúlyt; végre hat agyagmintát. Ez utóbbiak közül különösen kitűnnek egy 0.10 magasságú ülő szakálas férfiú felső részének jól fönntartott, barbár jelleget mutató mintája; és egy nagy hasú, 8 szögletes állványon álló férfi alsó testének durván készített mintája; a többiek lámpaminták, ezek közt kettőn ezen bélyegek láthatók:

1. VRSVII betűk magass. 0.006.

2. VICT betűk 0.005.

Ezekon kívül még saját gyűjteményemben négy jól fönntartott agyagedény van. Egyik, melynek magassága 0.12, és legnagyobb átmérete 0.11, két fogantyúval bír és eredetileg vörösre volt festve; egy másik az előbbihez hasonlít, csak kisebb (magass. 0.09.) legn. átmérete 0.08.) és egyik fogantyúja el van törve; a többi kettő az utóbbival nagyságra nézve megegyez, de csak egy fogantyúja van.

Vége birok még egy kis vörös csészét (magass. 0.03; aljának átmérete 0.04; legnagyobb átmérete 0.10) és hét agyagmécset ezen bélyegekkel:

1. LVCIVS

F egy barnás mécs alján; betűk 0.004.

2. VRSIO

F egy vörös-sárgáson; betűk 0.004.

3. OCTAVI egy vörösön; betűk 0.005.

4. SCA egy fekete mécs alján; betűk 0.004.

5. VICTI egy sárgás mécs alján; betűk 0.004. Kettőn nincs bélyeg.

A gyűjteményemben lévő és Eszéken talált arezzói edények töredékein következő bélyegek fordulnak elő:

1. VENICARUS · F · betűk nagysága 0.003.

2. MVXIVLLI · M (sic) » » 0.003.

3. PACATI. » » 0.004.

4. CSSEROT (sic) » » 0.003.

A m. nemz. múzeumban van még Eszékről számtalan agyag- és terra sigillata edénytöredék, melyeken a leggyönyörűbb díszítmények fordulnak elő; továbbá egy 0.114 magasságú igen csinos terracotta-kutyafej, és egy tógába öltözött férfiút ábrázoló kis terracotta-szobornak töredéke. E tárgyakat Kramer Emil úrtól vettem Eszéken.

Mindezen tárgyak arra utalnak, hogy Aelia Mursa nevezetes kereskedelmi város volt, melybe a római izlés és művészet igen korán tudott behatni, és magának maradandó székhelyet teremteni.

II. KIADATLAN RÓMAI FELÍRATOK.

I. *Emlékkő.* Vukajlovits Milán, Szerémsvármegyei Dobrincze nevű Ruma közelében fekvő falu lakosának birtokában van egy 0.97 magasságú, 0.56 szélességű és 0.26 vastagságú mészkőből készített, jól fönntartott emlékkő, melynek leírását Kaiser Lajos, Rumában lakó szerecsánörnmester velem közölte. Felirata a következő:

Felírás:	Olvasás:
1. IMP · CAES	IMPeratori CAESari
2. M · ANT · GCR	Marco ANTonio GOR-
3. DIANO · P · F	DIANO · Pio · Felici
4. AVG · PATRI	AVGusto · PATRI
5. PATRIAE · R · P ·	PATRIAE · Rei · Publicae
6. COL · BASSIAN	COLonia BASSIANae
7. DEVOTA · NV	DEVOTA · NV-
8. MINI · MAIES	MINI · MAES-
9. TATIQVE	TATIQVE
10. EIVS	EIVS.

A betűk 0.05 magasságúak.

A felirat III. Gordianusra (Kr. u. 238—243.) vonatkozik; kora még pontosabban nem határozható meg, mert III. Gordianus az e kövön említett címeket (pius, felix, augustus, pater patriae) már uralkodásának első évében, azaz Krisztus után 238-ban használta. Ld. erre nézve Mommsen Corp. Inscr. n. 3701. és n. 4644.; továbbá Cohen, Med. rom. IV. köt. 124. lap.

Ezen kő azért bir különös fontossággal, mert a 6-ik sorban Bassianaet világosan coloniának nevezi. Ezen Bassianae megkülönböztetendő a felső-pannoniai Bassianaetől (most Sárvár), és az Itinerarium Antonini ¹, az Itinerarium Hierosolymitanum ², a Tabula Peutingeriana ³ és a ravennai névtelen cosmographus ⁴ szerint a Sirmiumból Taurunum és Singidunumba vezető úton feküdt:

Itin. Ant. p. 131.

Sirmi civitas ·
Bassianis civitas M · P · XVIII ·
Tauruno classis M · P · XXX ·
Singiduno classis M · P · IIII ·

Itin. Hieros. p. 563.

Civitas Sirmium
Mutatio Fossis M · IX ·
Civitas Bassianis M · X ·
Mutatio Noviciani M · XII ·
Mutatio Altina M · XI ·
Civitas Singiduno M · VIII ·

¹ és ² *Wesselingius Pet.*, *Vetera romanor. Itineraria etc Amstelaedami*, 1735.

³ *Katanchich*, *Orbis antiquus ex Tab. Itiner. etc. Budae* 1824.

⁴ *Ravennatis Anon. Cosmographia Edid. Pinder et Parthey. Berolini* 1860.

Tab. Peut. p. XLIV.

Iter a Sirmio Singidunum.
Sirmium.
Bassianis, XVIII.
Idiminio, VIII.
Tauruno, VIII.
Confluentibus, III.
Singiduno.

Ravennas Anon. IV. 19.

Taurinum.
Idominio.
Bassianis.
Fossis.
Sirmium.

Az újabb írók, köztük Mommsen is, ezen római várost a Ruma közelében fekvő Petrovceze nevű falunál keresik.

A classicus íróknál * sehol sem neveztetett Bassianae coloniának, hanem csak civitasnak; így az említett Itinerariumokon kívül még Jordanus, Get. 53.: «ad Bassianam Pannoniae civitatem,» Novella Justiniani 11.: «secundae pars Pannoniae, quae in Bacensi est civitate» stb.

Miután az eddig ismert római feliratok sem beszélnek colonia Bassianaeről, onnan magyarázható azon körülmény, hogy a Corpus Inscriptionumban sem említetik Bassianae mint colonia. — A mi feliratunk által azonban Bassianae határozottan a római coloniák sorába emeltetett!

II. Síremlék. Vukajlovics Milan birtokában van még egy másik római feliratos kő, melynek leírását szintén Kaiser Lajos úrnak köszönöm. Ezen kő egy fehér mészkőből készített meglehetősen jól fenntartott síremlék, felső részén egy asszony, egy férfiú és egy leány mellképével. Magassága 0.66; szélessége 0.73; vastagsága 0.17; és a betűk magassága 0.04, kivéve a második sor utolsó betűjét, mely sokkal kisebb. Felirata a következő.

Felírás:

1. AVR · IANVARINO · Q · VIX · ANN · X
2. AVR · IANVARIVS · TRIB · LEG · II · ADIVT_R
3. ER(?)P · VALENTINA · FILIO · (CAR) ISSI(?)
4. (M)O · ET · SIBI · VIV · POSVERVNT

Olvasás:

1. AVRelio · IANVARINO · Qui · VIXit · ANNos · X ·
2. AVRelius · IANVARIVS · TRIBunus · LEGionis · II · ADIVTRicis
3. (hERes) Publia VALENTINA · FILIO · CARISSI-
4. MO · ET · SIBI · VIVi · POSVERVNT

* Mommsen C. I. p. 417. szerint.

A harmadik sor kezdetét és végét a közlő, Kaiser úr, a betűk sérülése miatt nem tudta jól olvasni, és azért az e helyen tett magyarázatomért nem állhatok jól, mielőtt magát a követ vagy pacskolatát nem láttam.

E feliraton említetik egy tribunus legionis II. adiutricis, a miből azt lehetne következtetni, hogy ezen legio e környéken is tanyázott, azonban lehet, hogy az említett tribunus Mursából vagy Sirmiumból is került Bassianaeba. Érdekes az első sorban a IANVARINVS név, és a másodikban az ADIVTR rövidítés, mely ilyformán eddig nem fordult elő.

Miután e két fontos felirat Dobrinchezben találtatott, meglehet talán, hogy colonia Bassianae nem is feküdt Petrovceze, hanem Dobrincze helyén, mely vélemény az által is támogatott, hogy a Sirmiumból Taurunumba vezető út Dobrinzczén keresztül sokkal rövidebb és egyenesebb volna, mint Petrovzczén keresztül; azonkívül a mai út Mitrovicezből Zimonyba szintén Dobrinzczén megy át, és tudvalevőleg az új utak többnyire a rómaiak irányát követik. Azonban ez csak vélemény, a melyről csak akkor szólhatunk határozottabban, ha magát a helyszínét megvizsgáltuk.

III. Síremlék-töredék. E töredék sírlapnak magassága 0.305; szélessége 0.295; vastagsága 0.05; betűk nagysága 0.03. — Anyaga fehér kemény mészkő. — A sírlap bal felső része egészen hiányzik, a többi pedig két részre van törve. — A betűk csinosak és jól kivehetők.

Találtatott 1875-ben az Eszék vár és az alsóváros közti területen bolgár kertészek által. Később egyik darabja Zucker M. mérnök, másika pedig Kramer E. nyug. őrnagy úr birtokába került, kik azt 1878. április 11-én az Eszéki városi muzeumnak ajándékozták, hol azt magam lemásoltam.¹

Felírás:

1. D .
2. M · AVR · DI
3. QVI · VIXIT · AN
4. MENS · VIII · DIES
5. M · AVR · ACHILLEVS · I
6. EX · CVST · ARMOR · LEG · II
7. ADIVT · VIVO · S · FECIT · ET · F
8. IO · KARISSIMO ·

Olvasás:

1. Diis manibus
2. Marco AVRelio DI
3. QVI VIXIT ANnos
4. MENSes VIII DIES
5. Marcus AVRelius ACHILLEVS I
6. EX CVSTode ARMORum LEGionis II.
7. ADIVTricis VIVO Sibi FECIT ET Fil-
8. IO KARISSIMO ·

Ezen kö annyiban érdekes, mert kora biztosan meghatározható; a rajta említett Legio II. Adiutrix ugyanis csak Hadrianus korában, Krisztus után 133-ban lakott Mursában. Ld. Mommsen Corp. Inscr. pag. 423., n. 3280. és n. 3283.

Az EX CVSTode ARMORum kitétel a ritkábbak közé tartozik, mert a Corpus Inscriptionumban csak kétszer fordul elő, ugyanis n. 4572.: «ex armo(rum) custode»; és n. 5655.: «Veteranus, ex armorum custode alae I. Aug.»

¹ Megfejtését közöltem az «Esseker Zeitung» 1878. április 8-ki számában.

IV. *Emléktábla-töredék.* Legnagyobb magassága 0·16; legnagyobb szélessége 0·205; a tábla vastagsága 0·02; betűk 0·03.

Találtatott az eszéki alsó-városban csatornaépítés alkalmával. Zucker mérnök ur közbenjárása folytán az eszéki városi muzeumba került, hol azt láttam.

Anyaga fehér márvány.

Felírás:

. . . . NNONICI · B₁

Olvasás:

talán: paNNONICI B₁ . . . (?)

V. *Fogadmányi kövek töredékei.*

1. Felírás:

I · O · M
C · I

Olvasás:

Iovi. Optimo. Maxime
Cajus. I (?)

Legnagyobb magassága 0·33; a feliratnál szélessége 0·32; a felső párhányzat magass. 0·12 és széless. 0·35.

Találtatott az eszéki alsó-városban. Kramer E. tulajdona,

Anyaga fehér mészkő.

2. SIRI . . .

M · AVRELI . . .

Ezen töredék az eszéki sörfőzdében van befalazva. Magam nem láthattam. Kramer E. ur leírása szerint közlöm.
